

THE PROBLEM OF SELF-IDENTIFICATION OF PERSONALITY IN TONY MORRISON'S NOVELS

Vynogradov Andriy,

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Ukraine

ORCID 0009-0005-9208-6546

Corresponding author: fildf23.vynogradov@kpnu.edu.ua

Abstract. Toni Morrison's work is notable for its emphasis on the problems of African-American national and cultural identity. The vast majority of characters in Morrison's novels represent a relevant cross-section of American society; the writer explores the historical fate of the black population of the New World, the complicated processes of transition from slavery to freedom. In the novels of the early 1970s («The Bluest Eye», «Sula») Morrison explores the destructive aspects of disintegration in the fates of characters who cannot transcend «collapsed communities» and «broken families» and partly fail in their attempts to assert individual independence. Instead, in the novel «Song of Solomon» (1977), the author introduces a character who, in a dramatic search for his own identity, realizes the need to know his people, their culture and traditions. The Song about Solomon in the novel plays the role of a «cultural matrix» through which the protagonist discovers his family history, and through it, the entire history of Black people, with whom he feels an inescapable identity. The song carries a multi-valued «sacred» code that accumulates the centuries-old experience of the people. At the same time, the hero's travels through America contribute to the fact that a kind of synthesis of traditional African and new American cultures takes place in his mind. The painful combination of the «Northern» and «Southern» components of African-American identity is discussed in the novel «Jazz» (1992). The tragic story of the black girl Dorcas and other immigrants from the American South unfolds in the backdrop of the unique atmosphere of New York in the first decades of the 20th century, permeated with jazz, which becomes a specific expression of the complicated «urban» consciousness of African-Americans.

Keywords: identity, national-cultural consciousness, Toni Morrison, genre, novel, poetics.

Received: 24 July 2024

Revised: 28 July 2024

Accepted: 03 August 2024

How to cite: Vynogradov A. (2024). The Problem of Self-Identification of Personality in Tony Morrison's Novels. *Philological Treatises*, 16(2). [https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16\(2\)-20](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16(2)-20)

Copyright: © 2024 by the authors. For open-access publication within the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License (CC BY-NC)

ПРОБЛЕМА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В РОМАНАХ ТОНІ МОРРИСОН

Виноградов Андрій,

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, Україна

ORCID 0009-0005-9208-6546

Автор, відповідальний за листування: fildf23.vynogradov@kpnu.edu.ua

© Vynogradov A., 2024

Анотація. Творчість Тоні Моррісон відзначається акцентованою постановкою проблем афроамериканської національно-культурної ідентичності. Абсолютна більшість персонажів романів Моррісон представляє відповідний зріз американського суспільства; письменниця досліджує історичні долі чорношкірого населення Нового світу, складні процеси переходу від стану рабства до свободи. У романах початку 1970-х («The Bluest Eye», «Sula») Моррісон досліджує руйнівні аспекти роз'єднання у долях героїв, які не можуть вийти за межі «занепалих спільнот» та «зруйнованих родин» і почасти зазнають фіаско у своїх спробах ствердити індивідуальну незалежність. Натомість уже в романі «Song of Solomon» (1977) авторка виводить персонажа, який у драматичних пошуках власної ідентичності усвідомлює необхідність пізнання свого народу, його культури й традицій. Пісня про Соломона в романі відіграє роль «культурної матриці», за допомогою якої герой здійснює відкриття своєї родинної історії, а через неї й історії всього народу, з яким відчуває невідворотну тотожність. Пісня несе в собі багатозначний «священний» код, що акумулює багатовіковий досвід народу. Водночас мандрування героя Америкою сприяє тому, що у його свідомості відбувається своєрідний синтез традиційної африканської і нової американської культур. Про болісне сполучення «північного» і «південного» складників афроамериканської ідентичності йдеться в романі «Jazz» (1992). Трагічна історія чорношкірої дівчини Доркас та інших переселенців з американського Півдня розгортається в романі на тлі неповторної атмосфери Нью-Йорка перших десятиліть ХХ ст., просякнутої джазом, що стає специфічним вираженням складної «міської» свідомості афроамериканців.

Ключові слова: ідентичність, національно-культурна свідомість, Тоні Моррісон, жанр, роман, поетика.

Отримано: 24 липня 2024 р.

Отримано після доопрацювання: 28 липня 2024 р.

Затверджено: 03 серпня 2024 р.

Як цитувати: Виноградов А. (2024). Проблема самоідентифікації особистості в романах Тоні Моррісон. *Філологічні трактати*, 16(2). [https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16\(2\)-20](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16(2)-20)

Вступ

Однією з найбільш істотних тенденцій розвитку американської літератури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. стало піднесення етнічних літератур. Тоні Моррісон є провідною представницею найбільшої з етнічних американських літератур сучасності – афроамериканської літератури. Расова проблематика та пошуки афроамериканцями своєї ідентичності стали стрижневою ідейно-змістовою лінією в романах Тоні Моррісон. Расизм розглядається письменницею не тільки як утиск афроамериканців білим населенням і ненависть афроамериканців до білої людини, а й як «чорний» расизм, тобто неприйняття афроамериканцями тих представників своєї спільноти, хто в соціальному, моральному чи культурному відношенні визнаються маргіналами чи порушниками загальноприйнятих норм поведінки. Важливим складником расової проблематики у її романах є втрата афроамериканцями своєї культурної спадщини, коренів, традицій, без яких неможливе національно-культурне самовизначення афроамериканського народу.

У творах письменниці звучить гордість за приналежність до своєї раси, але при цьому вона відкрито заявляє про проблеми та глибокі протиріччя, що сформувалися в афроамериканській спільноті впродовж декількох століть рабства й апартеїду. Крім того, Тоні Моррісон першою наголосила на необхідності осмислення не лише самотності афроамериканців, їхніх африканських коренів, а й історії свого

народу в загальному контексті американської історії, адже батьківщиною сучасних американців є США, а не ті чи ті регіони та країни Африки.

Тоні Моррісон вперше в афроамериканській літературі зробила головною героїнею своїх творів чорношкіру жінку. Самоідентифікація афроамериканської жінки – одне з центральних питань її творчості. Письменниця досліджує внутрішній світ афроамериканської жінки, її надії на краще майбутнє, прагнення рівноправності з чоловіками та білими жінками, перемоги та поразки у боротьбі за свої права і свободи. При цьому у пошуках власного «я», особистісного самовизначення у складному й суперечливому світі героїні Тоні Моррісон йдуть різними шляхами, випробовують різні методи й альтернативи.

Актуальність пропонованої розвідки обумовлена тим, що процеси національної самоідентифікації сьогодні є надзвичайно важливими у всьому світі й активно осмислюються художньою літературою. Творчість Тоні Моррісон є винятково багатим полем для дослідження цих процесів.

Мета статті полягає у виявленні в романах Тоні Моррісон художньої своєрідності репрезентації основних шляхів самоідентифікації особистості, насамперед афроамериканської жінки, з'ясуванні векторів осмислення даної проблеми впродовж творчої еволюції письменниці. Можливості досягнення поставленої мети додаються в аналізі зв'язків романів Тоні Моррісон з фольклором і художньо-естетичними традиціями афроамериканців, а також шляхом зіставлення романів різних періодів творчості письменниці.

Матеріали та методи дослідження

Дослідники художньої спадщини Тоні Моррісон відзначають цілісний характер її творчості, що стосується як проблемно-тематичної парадигми, так і поетикальних особливостей її творів. Постановка проблем раси та ідентичності знаходить вираження в органічній художній формі, для якої характерним є переплетення реального й магічного, історичного й містичного. Це спонукає дослідників навіть тоді, коли вони звертаються до вивчення окремих творів письменниці, тримати в полі зору весь комплекс її романів та інших епічних творів, а також нефікційний доробок авторки. Тому ми зосереджуємось головним чином на творах, у яких проблема самоідентифікації особистості є центральною, – романах «The Bluest Eye» («Найблакитніше око», 1970), «Sula» («Сула», 1973), «Song of Solomon» («Пісня Соломона», 1977). Але також звертаємось і до тих, які були написані пізніше і проливають додаткове світло на особливості досліджуваної проблематики. Це романи «Beloved» («Кохана», 1987), «Jazz» («Джаз», 1992), «A Mercy» («Милосердя», 2008) та ін. Останні три твори належать до періоду зрілої творчості письменниці. У них дослідники відзначають включення проблем раси та самоідентифікації особистості в більш конкретно й детально прописаний соціально-історичний контекст.

Важливим матеріалом для дослідження означеної проблематики є численні інтерв'ю Тоні Моррісон, зокрема З. Джефрі (Toni Morrison, 1998), Е. Шаппелль (Schappell, 1993), Т. Леклер (LeClair, 1981), а також узагальнювальні праці, що стосуються біографії і ключових тенденцій її творчого шляху (The Toni Morrison Encyclopedia, 2003).

Т. Старцева (2010), українська дослідниця творчості Тоні Моррісон, в одній зі своїх студій здійснила огляд науково-критичних підходів до спадщини письменниці й узагальнила їх, виділивши чотири основних: феміністичний, історичний, психоаналітичний та культурологічний. Підтримуючи загалом таку спробу дослідниці, разом із тим відзначимо, що таке виділення є, з одного боку, доволі умовним, а з іншого – не цілком точним. Так, коли Т. Старцева пише про «феміністичний» підхід і наводить як приклад статтю Мерілін Сандерс Моблі «Жінка-письменниця як архівіст культури та хронікер-рятівник» (Старцева, 2010, с. 63), то не враховує, що в ній фактично відсутня феміністична методологія. Представляючи «історичний» підхід до романів Тоні Моррісон, Т. Старцева характеризує їх «як проект по відновленню

історичної пам'яті та відродження національної самосвідомості афро-американців» (Старцева 2010, с. 65). Суперечливою виглядає інтерпретація «культурологічного» підходу. За взірць тут береться праця американського критика Філіпа Пейджа «Збираючи все до купи: спроба об'єднання у «Пісні Соломона», який оцінює роман «Пісня Соломона» як «спробу Т. Моррісон об'єднати представлені у романі окремі частини світу та суспільства» (Старцева 2010, с. 65), однак це важко вписати в межі культурологічного підходу до літератури. На нашу думку, «історичний» і «культурологічний» підходи краще було б об'єднати в більш концептуально цілісній культурно-історичній методології.

У цій розвідці, крім культурно-історичного підходу, ми вважаємо релеванним застосування наратологічного підходу до творчості Тоні Моррісон. Його застосування обумовлюється тим, письменниця постійно експериментує з оповідальною структурою своїх текстів. Навіть у тих випадках, коли авторка спирається на нібито традиційну безособову розповідь, вона відмовляється від класичного авторського «всезнання» і часто переключаче наратив на точку зору персонажа, або постійно змінює перспективу, почергово переводячи перспективу від одного героя/героїні до інших, створюючи ефект багатоголосся.

Обговорення

Творчість Тоні Моррісон ось уже майже півстоліття перебуває в полі зору літературознавців. Значним внеском у вивчення художньої спадщини письменниці стали колективні монографії, довідкові видання, збірки статей та есе, серед яких найбільш цінними є зібрання за редакцією Н. Маккей (McKay, 1988), Д. Л. Мідлтона (Middleton, 1997), Л. Піча (Peach, 1998), Х. Блума (Bloom, 2005), а також фундаментальний довідник, виданий у Кембриджському університеті, що дає цілісне уявлення про всі основні аспекти творчості Моррісон (Tally, 2007).

Прагнучи осмислити всю широту ідейно-художніх поглядів та творчих інтенцій письменниці, літературознавці розглядають різні компоненти її творчості. При цьому в центрі уваги більшості дослідників перебувають такі аспекти, як тематика та проблематика творів; зв'язок з африканською та афроамериканською культурною спадщиною; значущість усної традиції; орієнтовані на принципи джазової техніки структурні та оповідні елементи стилю; з'ясовується вплив, який Моррісон здійснила на сучасну літературу США.

Зарубіжні дослідники часто звертаються до питань зв'язку романів Тоні Моррісон з міфологією та біблійною традицією, деякі розглядають її творчість в контексті традицій магічного реалізму, відзначаючи при цьому, що її варіант цього літературного напряму суттєво відрізняється від латиноамериканського (див.: The Toni Morrison Encyclopedia, 2003, p.199-201).

Українські літературознавці також активно долучилися до вивчення творчості Тоні Моррісон. Багато уваги їй приділено в студіях таких відомих українських американісток, як Т. Денисова (Денисова, 2012) і Н. Висоцька (Висоцька, 2010). Про окремі романи письменниці писали В. Старцева (Старцева, 2008), Н. Коминська (Коминська, 2011), Ю. Костюк (Костюк, 2011), О. Іванів (Іванів, 2008). Загальний огляд творчості Тоні Моррісон у контексті афро-американської літератури другої половини ХХ століття здійснила О. Кравець (Кравець, 2016). З. Лановик (Лановик, 2011) встановила місце творчості Моррісон у контексті джазової літератури як інтермедіального феномену в культурі ХХ століття. В Україні захищено декілька дисертацій, в яких розглядаються окремі аспекти творчості Тоні Моррісон: Л. Углей (Углей, 2016) дослідила особливості психологізму в прозі письменниці; Л. Білоножко (Білоножко, 2016) на матеріалі романів «Джаз» Т. Моррісон і «Регтайм» Е.Л. Доктороу простежила стратегії перекодування джазу як прояву інтермедіальності.

Попри те, що досліджувана у пропонованій розвідці проблема вже потрапляла в поле зору літературознавців, вона не є вичерпаною. Твори Тоні Моррісон з огляду на складність репрезентованих у них ситуацій і характерів, містить чимало

дискусійних моментів, які по-різному інтерпретуються дослідниками, і тому вони потребують подальшого вивчення.

Результати дослідження

Уже в першому опублікованому романі Тоні Моррісон «Найблакитніше око» («The Bluest Eye», 1970) проблема расизму поставлена авторкою в доволі нетрадиційному вимірі. Письменниця показує той руйнівний вплив, який біла частина суспільства здійснює на представників афроамериканської спільноти, коли вони не мають достатньо внутрішніх сил для спротиву. Але цим не обмежується. Її більше цікавить не так ненависть між чорними та білими людьми, а відсутність у афроамериканців поваги та любові до себе самих. Через це головні персонажі роману, насамперед Пекола Брідлав, зазнають психологічної руйнації, потрапляючи під домінування культури білих людей. У центрі роману – трагічна доля Пеколи Брідлав. Вона не тільки зазнає насильства в родині, а й для всіх мешканців містечка є втіленням потворності, оскільки має занадто чорний колір шкіри і непривабливу зовнішність. Це змушує її відчувати себе невидимою, і вона просить Бога зробити її такою насправді: «“Please, God,” she whispered into the palm of her hand. “Please make me disappear.”...» (Morrison, 2007, p.45). Її бажання настільки сильне, що вона відчуває себе зниклою, залишалися лише очі, які її весь час видавали. Пекола саме очі звинувачує у всіх своїх бідах і переконує себе, що коли її очі стануть блакитними, то і життя зміниться – її потворність зникне, вона стане схожою на прекрасну біляву дівчинку з обгортки цукерок «Мері Джейн», всі довкола її полюблять і вона буде цілком щасливою. Зрештою, ця мрія звела Піколу з розуму, остаточно відділивши її від реальності. У своєму божевіллі Пікола знайшла нові сині очі, але їх бачила лише вона сама. Вони стали для неї свого роду коконом, в якому вона змогла сховатися від інших, захиститися від них, не відчувати їхньої злості. Мотив божевілля дівчинки у романі є гротескним прийомом, за допомогою якого авторка розкриває проблему тотального відчуження героїні – від себе самої, від родини, від народу, до якого вона належить. Зовнішньою причиною трагедії є стандарти краси, прийняті в «білому» суспільстві, на які орієнтується значна частина чорношкірих, але корені проблеми криються в нездатності людини глянути на себе власними очима, а не очима оточуючих, прийняти себе такою, якою вона є.

Слід також зауважити, що в романі є й персонажі, які не зазнають такого впливу, або, щонайменше, навчилися існувати поряд з нормами культури білих людей. Це насамперед подруга Пеколи Клаудія МакГір, від імені якої ведеться розповідь у романі. В родині МакГір, яка хоч і виховує дітей у жорсткому дотриманні всіх усталених у громаді норм, домінує любов і турбота про дітей, виховання у них відчуття приналежності до свого народу, тому Клаудія МакГір змогла протистояти ідеалам білих людей і дійти самовизначення як афроамериканська жінка.

Другий роман Тоні Моррісон – «Сула» – розповідає про те, як дві різні жінки шукають свої шляхи в житті. Сула Піс від самого дитинства відчуває свою чужість стосовно всього навколишнього світу. Їй невідомі заборони, вона не приймає суспільну мораль, уважаючи її лицемірною, їй байдуже, що про неї подумують люди. Вона не бажає виконувати ту роль, що відведена жінці в суспільстві і стає ізгоєм навіть у середовищі чорношкірих жінок району «Нижній» («the Bottom») у вигаданому авторкою містечку Medallion City. Шлях Сули – це шлях постійної боротьби з соціальними стереотипами щодо ролі жінки у світі та боротьби із самою собою за право бути не такою, як усі. Громада відкидає таку «інакшість» і піддає Сулу остракізму. Саме через образ Сули Тоні Моррісон акцентує увагу читача на проблемі нетерпимості в афроамериканській спільноті до тих, хто відрізняється від більшості, хто відкидає усталені правила та звичаї в традиційному суспільстві, й особливо до тих, хто своєю поведінкою наслідує образ життя білих людей.

Подруга Сули Нел Райт обирає інший шлях – шлях дружини, матері, шанованої у суспільстві жінки. Хоча це відбувається далеко не відразу. В юності Нел

була непевна щодо того традиційного життя, якого хоче для неї мати Гелен. Однак ці сумніви зникають, коли вона зустрічає свою бабусю Рошель, яка замолоду стала повією і була єдиною «білою вороною» в їхній сімейній лінії.

Хоча характери Сули і Нел на перший погляд видаються протилежностями, насправді ці дві абсолютно різні жінки не в змозі дійти самовизначення, особистісної гармонії, знайти себе одна без одної, без своєї дружби. Адже всі життєві колізії, що вплинули на розвиток їхніх особистостей, вони переживали разом, і лише виховання та довкілля у дитинстві завадили їм вирости однаковими.

У романі має місце хронологічний виклад подій (кожний розділ називається роком – від 1919-го до 1965-го). Такий сюжетно-композиційний принцип дає змогу простежити за послідовним становленням Сули та Нел. При цьому паралельність доль героїнь перетворюється на свого роду дзеркальність, коли для них обох основним шляхом самопізнання є постійне зіставлення, відкриття однієї через іншу. Роман загалом знімає цілу низку протилежностей, за допомогою яких на той час описувалися «чорні» спільноти в художній прозі. В цьому сенсі показовим є зіставлення початкових і фінальних фрагментів тексту. Якщо спочатку читач сприймає назву містечка «Bottom» як символ низу, дна, хоч воно й розташоване на пагорбі, то в останньому реченні наратор не тільки спростовує просторові й змістові протилежності, а й послуговується метафорою кола на позначення нескінченного повторювання людських страждань: «circles and circles of sorrow» (Morrison, 2004, p.174).

Як і в інших творах Тоні Моррісон, в реалістичний сюжет «Сули» інкорпоровані магічні елементи. Так, містяни вважають Сулу відьмою, а після її смерті читач отримує можливість зануритись у внутрішній світ героїні.

В романі «Сула» Тоні Моррісон використовує велику кількість цитат із Біблії та численні алюзії до Святого Письма. Відомо, що всі афроамериканці дуже релігійні. Прихильність до Біблії та інших джерел християнської літератури завжди була їхньою національною рисою. Вона проявляється насамперед у тих біблійних іменах, які афроамериканці давали і дають своїм дітям. Зв'язок із Біблією в романах Тоні Моррісон найбільш очевидно проглядається в іменах головних героїнь: Сула, Ханна, Єва. В образах і долях Сули і Нел відкриваються паралелі з історіями Каїна та Авеля, а також окремими епізодами з Євангелія.

У романі «Пісня Соломона» («Song of Solomon», 1977) розповідається історія чорношкірого підлітка, а згодом дорослого чоловіка на прізвище Дояр (в оригіналі – Milkman) від 1930-х до 1960-х років, який до певного моменту жив абсолютно байдужим до всього, не замислюючись ані над сенсом власного життя, ані над стосунками з іншими людьми.

Найважливіша проблема, порушена в романі, – втрата афроамериканцями свого коріння, спадщини їхніх африканських предків, без яких неможлива національна самоідентифікація та майбутнє чорношкірої спільноти. На прикладі сім'ї Дедів (в оригінальному тексті – Dead, тобто Померлий), особливо Дояра, Тоні Моррісон показує, що відбувається з родиною, яка забуває своє минуле та втрачає зв'язок із рідними.

Разом із темою пошуку коренів Тоні Моррісон прагне показати, що деякі афроамериканці забувають, що вони вже давно живуть в Америці, і розділити в них африканські й американські складники неможливо. Усвідомлення цієї двоїстості є вкрай важливим для афроамериканця. У романі протиставляються брат і сестра Мейкон та Пілат (батько і тітка Дояра): Мейкон уособлює шлях до самореалізації через досягнення матеріального благополуччя. Пілат, на відміну Мейкона, уособлює інший шлях – великодушність через самозречення.

Образ Пілат уводить у роман фольклорну стихію, легенди та вірування громади афроамериканців, що надає роману особливого забарвлення. Багато начебто реальних подій, як-от історія загибелі батька Мейкона і Пілат, якого вбив білий фермер, але не поніс за це ніякого покарання, сприймаються як легенди. Своїми історіями і низкою реальних випробувань Пілат підштовхує Дояра до пошуку власної

ідентичності. Особливо його вражає легенда про свого прадіда Соломона, який нібито полетів до Африки, не винісши тягара рабства, і залишив на чужині дружину і дітей.

Пілат будує своє життя на любові до праці і природи, вона з повагою ставиться до всіх своїх чорношкірих одноплемінників, намагається прищепити їм любов до минулого та їхньої історії. Не випадково вона в розмові з племінником і його другом Гітарою говорить про чорний колір: «Гадаєш, що ця темнота одної барви, а воно не так. Темнота має п'ять або шість відтінків. Є шовковисті, є й вовняні. Деякі порожнисті, а деякі — ніби пальці. І вони не стійкі. Змінюються з однієї барви чорноти на іншу...» (Моррісон, 2006, с. 47). Пілат, розмірковуючи про відтінки класичного чорного кольору, має на увазі і відтінки кольору шкіри, і характеру, і думок, і переживань афроамериканців, і багату палітру їхніх почуттів, і різноманітність їхніх традицій. З роману випливає, що кожен його персонаж є, образно кажучи, не схожим на інших, із власним відтінком чорного, а способи спілкування кожного відповідають його індивідуальності.

Тема расизму як крайньої міри ненависті між двома расами, що призводить до безглуздих смертей і страждань з обох боків, також розробляється Тоні Моррісон у романі. Один із його героїв, Гітара, стає членом таємного афроамериканського братства «Сім Днів», яке має на меті мстити білим людям за смерті афроамериканців. Через образ Гітари передається жах і безперспективність расового терору як з боку білих, так і з боку афроамериканців.

Як і в «Сулі», Тоні Моррісон ще раз демонструє, як афроамериканське суспільство відкидає тих людей, хто носить у собі ознаку «іншості», яка робить їх несхожими на інших. Пілат, начебто народжена без пупка, відразу ж перетворюється на ізгоя, як тільки її «гандж» стає відомий людям: вони не хочуть жити поряд із тією, яка, на їхню думку, не була створена Богом: «They thought she might hurt them in some way if she got angry, and they also felt pity along with their terror of having been in the company of something God never made» (Morrison, 2006, p.154).

Окрім втілення проблеми самоідентифікації особистості в образі Дояра, важливу роль у романі відіграє проблема ідентичності чорношкірої жінки. Вона розкривається не тільки через долю Пілар, але й через інших персонажів. Так, Агар, донька Пілар, визначає себе виключно через кохання, і така зацикленість приводить її до трагічної смерті. Рут, дружина Мейкона Деда, спочатку видається вкрай слабкою, вона повністю підпорядкована спочатку батькові, лікареві Фостеру, потім деспотичному чоловікові, але свою слабкість, невіддільну від стійкості, вона перетворює на спосіб набуття влади в родині, без якої її існування немислиме.

У романі «Кохана» («Beloved», 1987, в іншому, більш точному перекладі – «Улюблена») Тоні Моррісон осмислює проблему самоідентифікації особистості в історичній перспективі. Авторка показує, як рабство перекручує долі молодих здорових людей, які вже ніколи не в змозі забути його і повністю викоринити його наслідки у своєму житті.

Події роману відбуваються у США після Громадянської війни 1861-1865 рр. В основу розповіді була покладена реальна історія чорношкірої рабині Маргарет Гарнер, яку авторка переповідає у передмові до роману. Подібно до свого прототипу, головна героїня твору Сет вчинила вбивство рідної дитини, і ця трагедія переслідує її все життя.

Роман має фрагментарну структуру; він побудований, за словами Т. Денисової, «на кшталт сітки, сплетеної з внутрішніх монологів і потоків свідомості, джазової мелодії, насиченої сольними варіаціями виконавців...» (Денисова, 2012, с. 180). У своїх спогадах герої постійно повертаються на кілька десятиліть в минуле. Сет разом із групою чорношкірих певний час жила в так званому «Милому домі» – фермі, якою управляв містер Гарнер, сповідуючи гуманне ставлення до рабів. Після смерті власника ферми нею заволодів «шкільний учитель», перетворивши своєю жорстокістю життя її мешканців на пекло. І хоча на момент початку розповіді ті події уже в минулому, саме вони мають невідворотні наслідки для всіх, хто свого часу

перебував у «Милому домі». Тоні Моррісон розповідає про те, як герої намагаються подолати в собі психологічні наслідки рабства, серед яких особливо важкими є почуття провини, невміння пробачити себе, відчуття незадоволеності тим, як склалося їхнє життя. Сет і її донька Денвер, центральні жіночі образи роману «Улюблена», приходять до осягнення своєї особистої і расової ідентичності, лише подолавши минуле, наслідки рабства й ізоляцію від суспільства.

Ще одним аспектом проблеми самоідентифікації в цьому романі є материнство. Любов матері до дітей в умовах, коли така любов в її «нормальних» проявах є неможливою, адже будь-якої миті рабовласник міг розлучити матір із дитиною, обертається трагедією. Через убивство Сет своєї дочки розкривається накопичена роками агресивність афроамериканських жінок, які не могли впливати на життя своїх дітей. І хоча цей гнів не виражений словами, він проявляється у вчинку Сет. З іншого боку, Тоні Моррісон говорить про неминучу амбівалентність такого вчинку: «рятуння» дитини через її вбивство невідворотно впливає на психіку матері. Залишившись у подарованому родині Сет будинку зі своєю молодшою донькою, вона ніяк не може налагодити своє життя. У будинку оселяється дух-привид її старшої вбитої дочки. У романі вона так і залишається без звичного людського імені, а оскільки над її похованням встановлено камінь із написом «Beloved», то її так усі й називають.

Роман балансує між двома можливими варіантами його інтерпретації: «реалістичною» («Улюблена» – жінка, яка втекла від свого білого господаря) та «фантастичною» («Улюблена» – воскресла дочка Сет). Двозначність щодо того, якою була доля Улюбленої до її появи в будинку Сет і як після цього складаються стосунки трьох мешканок будинку, глибше розкриває психологічні портрети всіх учасників конфлікту і відкриває перспективи багатозначного тлумачення всієї історії.

Мистичні елементи в романі не мають однозначного пояснення. У такий спосіб Тоні Моррісон намагається максимально наблизити читача до міфологічного світосприйняття своїх героїв. В романі переплітається розповідь від третьої особи з елементами «Я-нарації», але вони кардинально не відрізняються, підкреслюючи тим самим, що наратор веде розповідь ніби зсередини зображуваної свідомості. Тому й у стилістичній структурі тексту домінують елементи синкретичного мовлення, нерозрізнення буквального й абстрактного, суб'єктивного і об'єктивного. В такому стилі дається взнаки те, що Тоні Моррісон була прекрасним знавцем фольклору і міфології свого народу. Вона не тільки з дитинства чула їх у своїй родині, але ретельно вивчала африканську історію, культуру, міфологію, що становить підвалини афроамериканського менталітету.

Як і в інших творах Тоні Моррісон, персонажі роману «Джаз» («Jazz», 1992) також зазнають колосального впливу минулого. Головні герої Джо Трейс і Вайолет потрапляють у місто Нью-Йорк із Вірджинії, і цей перехід у символічному сенсі можна трактувати як перехід із природно-міфологічного простору в культурний, або соціально-історичний. Це дві самотні людини, що зійшлися в надії отримати те, що їм не було призначено долею. Джо був вихований Мисливцем, який із 13 років під його дбайливим наглядом вчився читати сліди і бачити невидимі знаки. Він і ім'я собі обрав відповідне – Трейс (tracе у перекладі з англійської означає слід), і це мало стати для його долі визначальним моментом. Для долі ж Вайолет визначальною є тема втрати. Матір Вайолет наклала на себе руки, кинувшись у колодязь, щоб втекти від життєвої безвиході.

Прибуття Джо і Вайолет до Нью-Йорку в інтерпретації Тоні Моррісон стає ще одним варіантом традиційної для афроамериканських авторів теми відчуження чорних, вигнання та переселення в пошуках кращої долі. Водночас в їхній індивідуальній історії переломлюється драматична історія нелегкої асиміляції афроамериканців у величезному мегаполісі, що наповнює їхнє життя новим і вельми неоднозначним змістом.

Щоб знайти себе у світі, Вайолет потрібно, перш за все, возз'єднати ті дві частини, на які розколота її особистість. Одна її частина – це молода Вайолет, яка була

сильна та працювала на полях нарівні з чоловіками, жінка, яка сама приймала рішення у своєму житті. Інша частина – жінка з купою проблем, на яку Вайолет перетворилася після переїзду до міста. Зрада Джо, її чоловіка, стає останньою краплею, що розриває на шматки її психічну цілісність. Життя у місті змушує Вайолет дотримуватися життєвих стандартів білих людей, і це позбавляє її самототожності. Невміння зберегти себе, бажання почувати себе коханою і знову молодою призводять до розладу з сім'єю, до розладу з суспільством, до прагнення робити епатажні вчинки. Тільки переживши низку драматичних подій, Вайолет починає почуватися впевненою у собі. На своєму шляху до самовизначення вона починає розуміти, що жінка може по-своєму будувати своє життя, незалежно від когось і незалежно від свого минулого.

Минуле впливає і на Джо, чоловіка Вайолет. Всі вчинки після зустрічі з Доркас він здійснює під впливом неусвідомлюваного ним пошуку своєї матері. Звільнившись від нав'язливих марень із минулого, Джо отримує можливість визнати відповідальність за свою поведінку, впоратися з усвідомленою провинною і спокуювати її. Знаменним є фінал роману. Після всіх випробувань, драм і руйнацій, в родину Джо і Вайолет входить Феліс (в оригінальному тексті – Felice, тобто з латини *радість, щастя*), дівчинка, яка була свідком їхніх шалених пристрастей. Вона привносить у життя подружжя гармонію, якої вони ніколи не знали, вчить їх ніжності й турботі, відкриваючи здатність до любові, що не привласнює і пригнічує, а довготерпить і милосердствує.

Висновки та перспективи

Проблема самоідентифікації особистості є центральною в творчості Тоні Моррісон. У більшості її романів вона тісно пов'язана з проблемою рабства та його жахливих наслідків для внутрішнього світу людини. З-поміж різних варіантів поневолення письменниця найчастіше обирає в якості об'єкта художнього осмислення так званій «чорний» расизм – неприйняття афроамериканцями тих у своїй спільноті, хто не відповідає усталеним уявленням про життєві цінності, зазнав морального чи соціального падіння (наприклад, Пекола Брідлав з роману «Найблакитніше око», Сула з однойменного роману), або хто має в собі ознаки «інакшості» (Пілат з «Пісні Соломона», Голден Греї із «Джазу» та ін.).

З метою розкриття проблеми втрати афроамериканцями своєї культурної спадщини та коріння Тоні Моррісон прагне досліджувати у своїй творчості походження афроамериканців та їхній зв'язок із культурою Африки. Особливо виразною є така постановка проблеми в романі «Пісня Соломона», в якому герой приходиться до усвідомлення необхідності з'ясувати свою ідентичність шляхом пошуку істини про своїх африканських предків. Тоні Моррісон досліджує таку особливість афроамериканців, як «двоїстість», а саме те, що афроамериканці поєднують у собі риси і африканців, і американців, а їхня культура є дуже специфічним симбіозом американської та африканської культур. Визнання лише одного з цих складників й ігнорування іншого зазвичай спричиняє драматичні колізії в житті героїв і не сприяє адекватному осягненню своєї ідентичності.

Складні й багатоаспектні проблеми, поставлені в романах Тоні Моррісон, викликали до життя оригінальну поетику. Письменниця для вираження різноманітних шляхів національно-культурної ідентифікації афро-американців вдається до поєднання соціально-історичних і магічних елементів у своєму стилі, передаючи складність і почасти трагічність життєвого досвіду представників «чорної» раси, які поколіннями жили у стані зовнішньої несвободи, а в умовах вільного життя почасти продовжують перебувати під тиском своїх комплексів і внутрішніх залежностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Білоножка Л.В. (2016). *Перекодування джазу у романі Е.Л. Доктороу «Регтайм» і Т. Моррісон «Джаз» як прояв інтермедіальності*. Дис. ... канд. філол. н.

- Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України, Київ, 2016. 226 с.
- Висоцька Н.О., (2010). *Єдність множинного. Американська література кінця ХХ - початку ХХІ століть у контексті культурного плюралізму*: Монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2010. 456 с.
- Денисова Т.Н., (2002). *Історія американської літератури ХХ століття*. Київ : Довіра, 2002. С. 278.
- Іванів, Ольга. (2008). Історія Америки: від Тоні Моррісон. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* Вип. 44. Ч. 2. С. 98-109.
- Коминська Н.І (2011). Проблема жіночої ідентичності в романі Тоні Моррісон «Улюблена. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]». *Сер. : Філологія. Літературознавство*. Т. 164, Вип. 152. С. 40-43.
- Костюк Ю.С. (2011). Персоналістський аспект ідентичності чорношкірої жінки в художньому просторі роману Т. Моррісон «Найблакитніше око». *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. *Сер. : Філологія. Літературознавство*. Т. 164, Вип. 152. С. 44-49.
- Кравець О.М. (2016). Творчість Т. Моррісон у контексті афро-американської літератури другої половини ХХ століття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Вип. 74. С. 304-308.
- Лановик З. (2011). Джазова література як інтермедіальний феномен у культурі ХХ століття. *Біблія і Культура: Науково-теоретичний журнал*. Випуск 15. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т. С. 69-85.
- Моррісон, Тоні. (2006). *Пісня Соломона*. Київ : Юніверс. 376 с.
- Старцева В. С. (2008). Проблема «Колоніальної травми» в афро-американському дискурсі тоні Моррісон (на прикладі роману «Beloved»). *Світова література на перехресті культур і цивілізацій*. Збірник наукових праць. Вип.1. Сімферополь: Кримський Архів. С.108-115.
- Старцева В. С. (2011). Розвиток афро-американської літературної традиції в контексті доби Гарлемівського ренесансу. *Література в контексті культури*. Вип. 21 (2). С. 266-270.
- Старцева, Вікторія. (2010). Класифікація літературознавчих методів дослідження творчості Тоні Моррісон у західній та російській літературній критиці. *Літературознавчі обрії*. Праці молодих учених. Вип. 16. С. 62-67.
- Угляр Л. В. (2016) Психологізм прози Тоні Моррісон : Автореф. дис. ... кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 - література зарубіжних країн. Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України, Київ.. 20 с.
- Bloom, H., ed. (2005). *Toni Morrison*. N.Y. : Chelsea House Publishers. 223 p.
- LeClair T. (1981) *The Language Must Not Sweat : A Conversation with Toni Morrison*. March 21, 1981. URL : <https://newrepublic.com/article/95923/the-language-must-not-sweat>
- McKay NY., ed. (1988). *Critical Essays on Toni Morrison*. Boston : GK Hall. 219 p.
- Middleton D.L., ed. (1997). *Toni Morrison's Fiction: Contemporary Criticism*. N.Y. : Garland. 323 p.
- Morrison, Toni. (1987). *Beloved*. New York : Alfred A. Knopf. 275 p.
- Morrison, Toni. (1992). *Jazz*. New York : Alfred A. Knopf. 229 p. URL : <http://www.fiction2.com/jazz-online-toni-morrison>
- Morrison, Toni. (2004) *Sula*. New York : Vintage. 174 p.
- Morrison, Toni. (2006). *Song of Solomon*. New York : Alfred A. Knopf. 337 p.
- Morrison, Toni. (2007). *The Bluest Eye*. New York : Vintage. 208 p.
- Peach, L., ed. (1998). *Toni Morrison*. N.Y. : Palgrave Macmillan. 211 p.

- Schappell, Elissa. (1993). Morrison Toni: The Art of Fiction. № 134. *The Paris Review*. Issue 128, Fall 1993. URL : <https://www.theparisreview.org/interviews/1888/the-art-of-fiction-no-134-toni-morrison>
- Stulov, Y.V. (2001). Working towards a future: African American fiction in the 1980-90's. *In search of new definitions and designs: American literature in the 1980-90's*. Minsk. P. 86–108.
- Tally, Justine, ed. (2007). *The Cambridge Companion to Toni Morrison*. Cambridge University Press. 220 p.
- The Toni Morrison Encyclopedia*. (2003). Edited by Elizabeth Ann Beaulieu. Greenwoodpress. 441 p.
- Toni Morrison. (1998). The Salon Interview, by Zia Jaffrey. Published February 2, 1998. URL : // https://www.salon.com/1998/02/02/cov_si_02int/

REFERENCES

- Bilonozhko L.V. (2016). *Recoding of Jazz in the novels of E.L. Doctorow «Ragtime» and T. Morrison «Jazz» as manifestation of intermediality*. The dissertation on obtaining the degree of Philological Science Candidate on the specialty of 10.01.05 – Comparative Study of Literature. Taras Shevchenko National University of Kyiv of Ministry of Education and Science of Ukraine.
- Vysotska N.O. (2010). *The Unity of the Plural. Late 20th - early 21st cc. American Literature in the context of cultural pluralism*. Monograph. Kyiv. 456 p.
- Denysova T.N. (2012). *History of 20th-century American literature*. Kyiv. 487 p.
- Ivaniv O. (2008). History of America : by Toni Morrison. *Visnyk of the Lviv University. Series Philology*. Vyp. 44. Ch. 2. P. 98-109.
- Komyńska N.I (2011). The Problem of Women Identity in the Novel «Beloved» by Tony Morrison. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"]*. Ser. : Filolohiia. *Literaturoznavstvo*. T. 164, Vyp. 152. P. 40-43.
- Kostiuk Yu.S. (2011). The personalistic aspect of the identity of black woman's identity within the fictional space of T. Morrison's novel «The bluest eye». *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"]*. Ser. : Filolohiia. *Literaturoznavstvo*. T. 164, Vyp. 152. P. 44-49.
- Kravets O.M. (2016). The literary heritage of T. Morrison in the context of Afro-American literature of the second half of the XX century. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Filolohiia»*. Vyp. 74. C. 304-308.
- Lanovyk Z. (2011). Jazz literature as an intermedia phenomenon in 20th century culture. *Bible and Culture: Scientific and Theoretical Journal*. Vyp. 15. Chernivtsi : Chernivtsi National University. P. 69-85.
- Morrison, Toni. (2006). *Song of Solomon*. Kyiv. 376 c.
- Startseva V.S. (2008). The Problem of "Colonial Trauma" in Toni Morrison's African-American Discourse (using the example of the novel «Beloved»). *Svitova literatura na perekhresti kultur i tsyvilizatsii. Zbirnyk naukovykh prats. Vyp.1. Simferopol: Krymskyi Arkhiv*. P. 108-115.
- Startseva V.S. (2011). The Development of the African-American Literary Tradition in the Context of the Harlem Renaissance. *Literature in the Context of Culture*. Vol.21 (2). C. 266-270.
- Startseva, Victoria. (2010). Classification of literary methods of researching Toni Morrison's work in Western and Russian literary criticism. *Literary Horizons. Works of Young Scholars*. Vol. 16. P. 62-67.
- Uhlyay L.V. (2016). *Psychologism of Toni Morrison's Prose : Dissertation submitted for the degree of Candidate of Philological Sciences in speciality 10.01.04 – literature of foreign countries*. Taras Shevchenko National University of Kyiv. 20 p.

- Bloom, H., ed. (2005). Toni Morrison. N.Y. : Chelsea House Publishers. 223 p.
- LeClair T. (1981) The Language Must Not Sweat : A Conversation with Toni Morrison. March 21, 1981. URL : <https://newrepublic.com/article/95923/the-language-must-not-sweat>
- McKay NY., ed. (1988). Critical Essays on Toni Morrison. Boston : GK Hall. 219 p.
- Middleton D.L., ed. (1997). Toni Morrison's Fiction: Contemporary Criticism. N.Y. : Garland. 323 p.
- Morrison, Toni. (1987). Beloved. New York : Alfred A. Knopf. 275 p.
- Morrison, Toni. (1992). Jazz. New York : Alfred A. Knopf. 229 p. URL : <http://www.fiction2.com/jazz-online-toni-morrison>
- Morrison, Toni. (2004) Sula. New York : Vintage. 174 p.
- Morrison, Toni. (2006). Song of Solomon. New York : Alfred A. Knopf. 337 p.
- Morrison, Toni. (2007). The Bluest Eye. New York : Vintage. 208 p.
- Peach, L., ed. (1998). Toni Morrison. N.Y. : Palgrave Macmillan. 211 p.
- Schappell, Elissa. (1993). Morrison Toni: The Art of Fiction. № 134. *The Paris Review*. Issue 128, Fall 1993. URL : <https://www.theparisreview.org/interviews/1888/the-art-of-fiction-no-134-toni-morrison>
- Stulov, Y.V. (2001). Working towards a future: African American fiction in the 1980-90's. *In search of new definitions and designs: American literature in the 1980-90's*. Minsk. P. 86–108.
- Tally, Justine, ed. (2007). The Cambridge Companion to Toni Morrison. Cambridge University Press. 220 p.
- The Toni Morrison Encyclopedia*. (2003). Edited by Elizabeth Ann Beaulieu. Greenwoodpress. 441 p.
- Toni Morrison. (1998). The Salon Interview, by Zia Jaffrey. Published February 2, 1998. URL : // https://www.salon.com/1998/02/02/cov_si_02int/